

BUDAPEST ÚJABB KÖZÉPÜLETEI

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT eltelt húsz békés esztendő európa-évek folyamán az új stílus még csak egy-egy merész kísérlet alakjában jelentkezett, e korszakból való emlékei inkább a városokon kívül vagy a városszéleken láthatók. A harmincas évek folyamán azonban az új formátörékvések már annyira általánosakká váltak, hogy — különösen a középítkezések révén — sok helyen átalakították a belső városrészek megjelenését is. S ez így is van rendjén; egy város, mely múltjának csodálatába merül s nem tűr meg új színfoltokat arculatán, lassú pusztulásra ítélte önmagát. Velence pl. ma már inkább dísz tárgy mint város, és Firenzét is csak Mussolini mentette meg ettől a sorstól: az ő erélyének köszönhető, hogy a pályaudvar a modern architektúra jegyében épült újjá s ma már a város egyik nevezetessége lett. Firenze polgárai ugyanis attól féltek, hogy az újszerű épület megbontja majd a főváros kialakult történelmi hangulatát.

Budapest jelentékeny új középületei is a harmincas években, sőt inkább az évtized vége felé épültek s ebben a kis késelemben kifejezésre jut az az ellenszenv, amivel közvéleményünk az új formátörékvéseket fogadta. Mégis ma már jó néhány sikerült új középületben gyönyörködhetünk, amelyek a főváros életerejének, fejlődőképességének bizonyosságai, s így időszerű, hogy seregszemlét tartunk felettük. Valamennyiről természetesen nem emlékezhetünk meg. Néhány olyan új középületről szólunk, amelyek a fővárosnak leglátogatottabb városrészében épültek s ily módon hozzájárultak jelentősebb új városképek kialakulásához is.

Elsősorban a Pénzügyi Központ új székházáról (Lauber László és Nyíry István műve) kell megemlékeznünk; nem csak azért, mert közvéleményünkben nagy érdeklődést keltett, hanem mert a hazai új építőművészetnek egyik legkifejezőbb alkotását láthatjuk benne. Sajnálatos módon a közönség kevés megértéssel fogadta, s kritikájának természetével bizonyosságot tett arról, hogy az új építőművészed törekvéseknek mindaddig inkább külső-

ségeit, mint lényegét tette magáévá. Ugyanis alig hallottunk olyan bírálatot, mely az épület egyes tagadhatatlan hibáit érte volna. A bírálók túlnyomó többsége eleve elítélte ezt az alkotást részint annak hangoztatásával, hogy nem illik környezetébe, részint pedig azzal, hogy túl egyszerű, sőt sívár, s így nem eléggé reprezentatív.

Messzire vezetne, ha részletesen akarnók kimutatni e megállapítások alapvető tévedéseit. Így csak arra mutathatunk rá, hogy a Szabadság-térnek egyáltalán nincsen egységes építőművészet! jellege, s az itt álló középületek értéke is ma már vitatható. Nem volt tehát sem szükség, sem lehetőség olyan épület emelésére a tér déli oldalán, amely a már fennálló épületekhez alkalmazkodik. Sőt éppen a tér heterogén jellege a déli, még kialakulatlan oldalnak minél egyszerűbb és keresetlenebb építészeti kialakítását tette indokolttá. Ami pedig azt illeti, hogy a Pénzügyi Központ székháza nem eléggé reprezentatív, az új építőművészed fel fogás ebben a tekintetben azt vallja, hogy egy banképületnek elsősorban világos és kényelmes munkahelyeket kell nyújtania, az épület rendeltetésében rejlő eszmei tartalmat pedig a formák komolyságával és időtálló, értékes anyagok alkalmazásával kell kifejeznie.

Nem vitás, hogy ezeknek a követelményeknek a székház lényegében megfelel, s így bírálatnak nem annyira az elgondolás, mint inkább a megvalósítás szempontjából van helye. S itt rá kell mutatnunk, hogy nagy mértékben rontja az épület tömeghatását, nyugodt körvonalait — különösen messzebről nézve — a túlságosan magas s nem eléggé szervesen kialakított visszaugró tetőemelet. Nem tarthatjuk sikerült megoldásnak a főhomlokzat nyugati szélén, az első emeleten kialakított kisméretű erkélyt sem, aminek célja valószínűleg a homlokzat élénkítése volt, — erre a célra az alkalmazott motívum nem elég erőteljes. A főhomlokzat komoly és mértéktartó egyszerűségének feloldására inkább a földszinten nyílhatót volna alkalom, a kissé rideg és sematikus ablakosor helyett könnyedebb, áttörtebb üvegfelületek alkalmazásával.

Túlzott követelményeket támasztanánk azonban, ha a hazai új építőművészettől azt várnánk, hogy első megnyilatkozásaival máris hibátlan remekműveket hozzon létre. A Pénzügyi Központ székházában elsősorban azt a szellemet kell méltatnunk, amelyet megjelenít: a kifejezés őszinteségét, a részek arányosságát, a formák finomságát, s nem utolsósorban a rendkívül pontos, csaknem tökéletes művi kivitel. Alig képzelhető el, hogy ha valaki előítéleteit félretéve, elfogulatlanul áll e nemes arányú homlokzat előtt s kellő elmélyedéssel szemléli, ne kapná meg az a benső, az épület konstrukciójából származó rend, amit ez a homlokzat kifejez, s ami műiden architektúrájának igazi s örök lényege. És sajnálatos, hogy jóformán nem akadt még senki, aki felismerte volna ennek a puritán architektúrájának, a széles arányoknak, megnyugtató, kiegyensúlyozott tömegeknek, éles körvonalaknak mély rokonságát a múlt magyar építőművészetének remekeivel. Ennek az épületnek a magyarsága nem a részletkiképzésben, hanem a fonnák, a tömegek, az arányok érzékelésében és kezelésében rejlik s ezt talán ma még csak azok ismerhetik fel, akiknek alkalmuk volt látni, mennyire mások az új építőművészetnek külföldi alkotásai. Ahogyan az új francia architektúra könnyed műveiben a gótikus katedrálisok emléke kísért, ahogyan az új olasz középületek megőrizték a Cinquecento ünnepélyességének emlékét, ahogyan a skandináv országok építőművészetében a változatos, játékos faépítkezések hagyományok maradó nyomot — úgy illeszkedik a Pénzügyi Központ székháza a legnemesebb magyar építőművészeti hagyományokba, — elsősorban a klasszicizmusba — s nincsen kizárva, hogy a pártatlan utókor majd felismeri benne a Nemzeti Múzeum architektúrájának örökségét.

Nem messze a Szabadság-tértől, a Szalay-utcában épült fel a Budapesti Mérnöki Kamara székháza (Wanner János műve). Kettős rendeltetését (az alsó emeletéken hivatali helyiségek vannak, a felsőkön bérlakások) híven kifejezi és ez megkapó feszültséget ad a homlokzatnak. Architek-

tónikus keretbe foglalt nyugodt tömegével és arányaival ugyanazt a szellemet képviseli, amit a Pénzintézeti Központ székházánál már méltattunk, s ami-
ben az új építőművészetnek jellegzetes magyar változatát ismerhetjük fel.
Ámde ezen az épületen megcsendül egy másfajta hang is. A francia iskolát is
megjárt építész a zárt és egyszerű homlokzati rendszer feloldására töre-
kedett s ezt a felső emeletek elemeinek — az erkélyek mögötti falsíknak és
egy-egy tagozatoknak — ferde kiképzésével oldotta meg. Ez a megoldás első
rápillantásra mesterkéltnek tűnik fel, az ily módon keletkezett ferde elemek
pedig szervetlennek vélhetők a homlokzat szigorú rendszerében. Ez azon-
ban felületes ítélkezés lenne. Mert ha igaz is, hogy e megoldás nem egészen
kiforrott, mégis jelentős architektonikus kezdeményezést láthatunk benne.
A zárt sorban épült városi ház homlokzata ugyanis lényegében sík, aminek
tagozására, élénkítésére mindaddig inkább csak ornamentális eszközeink
voltak. Itt kísérlet történt a homlokzat mögötti belső térnek — a lakások
terének — megnyitására és a homlokzaton való térszerű megjelenítésére,
ami a síkfelületű homlokzatnak lényegében architektonikus feloldását adja s
ezzel élénkebbé, tagozottabbá teszi. Mindenesetre a Mérnöki Kamara
székháza egyike legértékesebb új épületeinknek s tanulságos abból a szem-
pontból is, hogyan vonhatja magára a figyelmet egy zárt sorban épült ház,
nem hivalkodásával, méreteivel, hanem kizárólag minőségével. A Szalay-
utcai érdektelen házsor közepén úgy áll ez az épület, szerényen és mégis
kiemelkedően, mint egy jobb jövő szebb utcaépeinek előhírnöke.

A Margitsziget szép példája a városias tájnak, magasfokú civilizáció és
dús természet együttesének. Méltón illeszkedik ebbe a környezetbe a
Palatinus-strandfürdő új épülete (Janáky István műve), de nem kevésbé a
fürdőtelep változatos és ötletes kiképzése. Egy fürdőépület megalkotása
székházak, közhivatalok viszonylatában látszólag nem nagyigényű feladat.
De érdemes elgondolkodnunk azon, hogy a felüdülés, amit egy ilyen fürdő
nyújt, nem ugyanolyan jelentős és értékes része-e életünknek, mint a hiva-
talok komoly világa? Sőt, nem éppen itt érezzük e magunkat egy-egy órán
át úgy, olyan felszabadultan, amilyen felszabadultan mindig és mindenütt
élni szeretnénk? Az architektúra, amely ilyen feladatnak teljes átéléséből és
megoldásából fakad, nem lehet kisebbigényű s alárendeltebb, mint az ünne-
pélyes középületeké, mert a mai ember alapvető életigényét elégíti ki. És
figyelemreméltó, hogy az új építőművészet európaszerte éppen ilyen termé-
szetű feladatoknak — fürdőknek, szanatóriumoknak, üdülőknek, villák-
nak — megalkotásában talált legelőbb s leginkább önmagára, s valószínűsítette
meg azt a könnyedséget, játékoságot, ami egyik legfőbb jellegzetessége. Az
ünnepélyességre, a reprezentálásra mindaddig nehezebben talált kifejezést,
s ha ezt követelték tőle, gyakran fulladt dagályos külsőségekbe, üres formaliz-
musba. Sokan hibájául róják fel ezt; mi azt valljuk, hogy ennek mélyebb,
a mai ember ösztönös életigényeiben, életszemléletében rejlő oka van. Erre
éppen az új architektúrának szelleme és formatórekvései világítanak rá;
bennük meglepő hirtelenséggel tör elő s olykor szép kifejezésre jut vágyakozá-
sunk egy, kevesebb béklyóba szorított, s a technika eszközeivel oly könnyen
megvalósítható, felszabadultabb életforma után!

A Palatinus-fürdőben ennek az életszemléletnek teljes átélésből
fakadó szép architektonikus kifejezését láthatjuk. Az épület alacsony,
horizontális, középen könnyed oszlopcsarnokkal feloldott tömege har-
monikusan simul a margitszigeti fák közé. Szép architektonikus gondolat
a bejárati oszlopcsarnok hátfalának nagy üvegfelületekkel való meg-
nyitása, ami által az épület belső tere a fürdőmedencék terével és a
környező tájjal szoros kapcsolatba jut, s a fák, szökőkutak, színes sátrak
mozgalmas együttesének keretbefoglalásával megkapó, képszerű látványt
nyújt. Különösen sikerült az épületnek a fürdő felőli homlokzata: a

merészen előugró, szabadon lebegő, alul üvegfallal határolt körlepcsők szintén kitűnően érzékeltetik a külső és belső térnek az épület rendeltetéséből eredő szerves összefüggését. A Palatínus-fürdő révén főváron sunk egy mindeddig nélkülözött új elemmel: a természeti környezetbe tökéletesen beilleszkedő középülettel lett gazdagabb; de gazdagabb lett az új építőművészet egyik lényeges törekvésének, a könnyed, feloldott tömegek kialakítására való törekvésnek sikerült hazai megnyilatkozásán val is.

Kövessük választott útvonalunkat és keljünk át a budai oldalra, ahol a városmajori új plébánia-templomhoz érkezünk. (Árkay Aladár és Árkay Bertalan műve.) A templom a harmincas évek elején épült s így idősebb az itt ismertetett új középületeknél. Ez kifejezésre is jut architektúrájában, mely még bizonyos fokig szecessziós törekvéseket árul el, illetőleg a modern architektúra egyik első, ugyancsak szecessziós ízű hajtásával, a változatos, kubikus tömeghatásokra törekvő Dudok-féle irányzattal rokon. Jellemző erre az irányra a külső tömegeknek nem a belső térszükségletből kiinduló, hanem öncélú és keresett alkalmazása. Ez a törekvés érezhető a városmajori templomon is; a külső tömegek mozgalmas, hatástkeltő célzatú csoportosításának kevés összefüggése van a belső tételrendezéssel, illetőleg ha van is, ez elsősorban a külső megjelenés érdekében jött létre. Viszont a később épült harangtorony kialakításában ezzel éppen ellenkezően, szinte túlzott önmérséklet jut érvényre, aminek eredményeképpen a kissé rideg, matematikus toronyarchitektúra nincs eléggé összhangban a templom mozgalmas megjelenésével. Nem szólunk ezúttal a templom sikerült részletkiképzéseiről, s az architektúrával összhangban álló kitűnő képzőművészeti alkotásokról — rá kell mutatnunk azonban arra, hogy itt történt fővárosunkban első ízben kísérlet a modern architektúrának és képzőművészeti irányoknak az egyházművészet szolgálatába való állítására és összehangolására. A városmajori templomnak nagy jelentőségét a minden indítással együttjáró hibák ellenére is ebben kell látnunk és hozzá kell tennünk: nagy érdemei vannak abban a vonatkozásban, hogy a historizmus felé hajló közvélemény megbarátságzott egy korszerű templomarchitektúra és egyházművészet szükségességének gondolatával.

Más jellegű és sok tekintetben haladottabb alkotás a pasaréti plébánia-templom (Rimanóczy Gyula műve). Bár belső térkialakítása kevésbé szerencsés, amennyiben a félköríves lezárású, térválasztó pillérsorok túl közel állnak az oldalfalakhoz, s ezért szerkezeti szempontból nem eléggé meggyőzőek, illetve kissé kulisszaszerűek — a külső kiképzés őszintebb és architektonikusabb felfogást mutat, mint a városmajori templomé. A laposhajlású nyeregtetővel lefedett, sima falsíkokkal körülzárt egyszerű tömeg híven szemlélteti a belső tér egységét. Ha a városmajori templom keresetten mozgalmas tömeghatására gondolunk, meggyőződhetünk, hogy az új építőművészetnek későbbi gazdagodása érdekében a templomépítésben is meg kell járnia a fejlődésnek azt a kényszerű útját, amit más feladatok, különösen a lakóházépítkezés terén már régebben megtett: — vissza kell térnie a kiindulóponthoz, a tiszta és nyers kubushoz, hogy abból fejleszthesse ki szervesen a későbbi s gazdagabb megoldásokat.¹ A pasaréti templomban a fejlődésnek ezt az állomását, illetve kiindulópontját kell látnunk s méltányolnunk, annak ellenére, hogy részletkiképzései, amelyekkel tervezője a zárt és sima tömeg élénkítésére törekedett, nem a legsikerültebbek: kissé járulékosak s a történeti stílusok keresett visszaidézését mutatják.

Más a helyzet a templomtól elkülönülten álló toronynál. Ennek a toronynak a viszonya a templomhoz fordított értelmű, mint amit a városmajori templom esetében megállapíthattunk: ott ugyanis a dús kép-

¹ L. szerzőtől: „A modern templomépítésről”. (Jelenkor, 1941. évf. 12. sz.)

zeletre valló templomhoz mérten a torony túlságosan is egyszerű, — emitt viszont az építész képzelete a templom tagozásánál mintha gúzsba lett volna kötve, míg a torony kialakításában szabadon érvényesülhetett. Ez annál inkább figyelemreméltó, mert egy magában álló templomtorony építőművészeti kialakítása a legnehezebb formaalkotási problémák egyike. A templomtorony ma már tisztán díszítő szerepű, hangsúlyt adó tömeg, tradicionális okokból tartozik a templomhoz. Belső tere, amiből külső megjelenése értelemszerűen kialakítható lenne, lényegéből nincs, ezért megformálásánál, arányainak és tagozásának megválasztásánál a tervező egyedül formateremtő képzetére van utalva. A pasaréti templom tornya egy páratlanul termékeny és formáit önmagából merítő építőművész alkotása: a karcsú hasábból kinyúló, de azzal szervesen összefogott, vékony pillérekkel feloldott hengeralakú lámpás finoman és merészen szökik az égbe. A torony látványa különösen megkapó, ha távolabbról nézzük, amint kimagaslik a lombos hegyoldalakkal övezett völgybe», a szép budai tájban, annak mintegy súlypontjában s ebből a tájból maga körül teret formál. Ez a torony csak részlet, de egyben ígéret: egy valamikor megvalósuló, a maiból kielérendő gazdagabb és teljesebb architektúrának az ígérete, s ugyanakkor az új magyar építőművészetnek legpoétikusabb s talán legsikerültebb eleme.

Mindössze öt új fővárosi középületről szólhattunk, ámbar érdemes lett volna megemlékezni még néhányról, többek között a dobutcai új postapalotáról, a Nemzeti Sportcsarnokról, a budaörsi repülőtérrel. A kiválasztott öt épület azonban méltón képviseli azt a szerencsés és termékeny szellemet, amiről építőművészetünk alig néhány év leforgása alatt bizonyosságot tett és egyúttal meggyőz arról is, hogy a fővárosban a világháború után sem lankadt el a múlt század derekán fogant és az idők igényeit mindenkor kielégítő nagyarányú építőlény. Új színfoltok jelentek meg a város arculatán, és mint mondtuk, ez így is van rendjén: ezek az új színfoltok — az új középületek — a város életerejének, fejlődő képességének tanúságai. Együttes méltatásukra eddig még nem került sor. Éppen ezért az elmondottakkal szerény kísérletet tettünk arra, hogy pótoljuk közírásunknak egy sajnálatos hiányát és elősegítsük az elfogulatlan szellemű s tisztán képzőművészeti szemlélet alapján álló építészeti kritika kialakulását.

GRANASZTÓI-RIHMER PÁL